

OPERACIJE CRNOGORSKE VOJSKE U NOVOPAZARSKOM
SANDŽAKU 1912. GODINE

Žarko LEKOVIĆ

Univerzitet Crne Gore, Istorijski institut, Bulevar revolucije br. 5, 81000 Podgorica, Crna Gora
e-mail: lekoviczarko@yahoo.com

IZVLEČEK

Črna gora je vstopila v Balkansko zaveznitvo leta 1912 in sodelovala v balkanskih vojnah med letoma 1912–1913. Srbska zgodovinska pripadnost območij Bijelo Polje in Pljevalja je bila v zavesti Črnogorcev zelo prisotna, zato so se odločili, da ju bodo osvobodili. Pravoslavci na obeh straneh meje so vojno napoved z navdušenjem pozdravili, prepričani, da bodo zmagali in osovraženo mejo uničili. Ta razlog je vplival na to, da so se vojaki izkazali in ob koncu bojev je Tara formalno prenehala biti mejna reka. Osvoboditev območij Bijelo Polje in Pljevalja izpod Osmanov leta 1912 je predstavljala enega izmed najpomembnejših zgodovinskih mejnikov, odkar sta prešli pod osmansko prevlado.

Ključne besede: Bijelo Polje, Pljevlja, Drobnjaci, sandžak, vojna, Balkan, Tara

LE OPERAZIONI DELL'ESERCITO MONTENEGRINO NEL SANGIACCATO
DI NOVI PAZAR NEL 1912

SINTESI

Il Montenegro entrò a fa parte dell'Alleanza Balcanica nel 1912 e partecipò alle guerre balcaniche nel periodo 1912–1913. L'appartenenza storica serba riguardo le aree di Bijelo Polje e Pljevlja era molto presente nella coscienza dei montenegrini, quindi decisero di liberarle. Gli ortodossi su entrambi i lati del confine accolsero con entusiasmo la dichiarazione di guerra, credendo che avrebbero vinto ed eliminato quell'odiato confine. Questa ragione contribuì che i soldati si distinsero e alla fine dei combattimenti Tara cessò formalmente di essere un fiume di confine. La liberazione delle aree di Bijelo Polje e Pljevlja dagli ottomani nel 1912 fu uno dei traguardi storici più importanti da quando vennero sottomesse alla dominazione ottomana.

Parole chiave: Bijelo Polje, Pljevlja, Drobnjaci, sangiacato, guerra, Balcani, Tara

UVOD

Prvi Balkanski rat, oktobar 1912–maj 1913., vodile su Srbija, Bugarska, Grčka i Crna Gora protiv Osmanskog carstva, radi oslobođenja dijelova Balkanskog poluostrva, koji su još bili pod osmanskom vlašću. Ove države su bile članice Balkanskog saveza sklopljenog 1912. dvostranim ugovorima uz podršku Rusije, radi istjerivanja Osmanlija sa Balkanskog poluostrva. Velike sile su zvanično nastojale da spriječe rat između balkanskih država i Osmanske imperije. Italijanska spoljna politika do balkanskih ratova je nastojala da se održi status quo u Albaniji, no u oktobru 1912. godine sa izbijanjem rata bilo je jasno da to nije moguće.¹ Nakon niza incidenata i oružanih sukoba na granici sa Osmanskim carstvom Crna Gora je prva objavila rat Osmanskoj državi, osmog oktobra, poštujući preuzete savezničke obaveze. Istog dana Austro-Ugarska i Rusija pokušale su da spriječe rat obećavši korjenite reforme u evropskom dijelu Osmanskog carstva, zaprijetivši balkanskim državama da neće priznati nikakvu promjenu postojećeg stanja. No Osmanska država je 15. oktobra prekinula diplomatske odnose s balkanskim državama, poslije čega su uslijedile obostrane objave rata (17. i 18. oktobra). Balkanski ratovi vođeni su na relativno malom ali strateški značajnom području. Za ovaj rat Crna Gora je mobilisala 35.600 vojnika, Srbija 286.000, Bugarska 294.000, Grčka 108.000, a Osmanska država 307.000.

Crnogorska vojska je svoje nastupanje usmjerila ka Novopazarskom sandžaku ka Skadru. Crnogorske trupe ušle su u Skadar 23. aprila 1913. godine, ali su ga 14. maja morale, pod pritiskom velikih sila, predati međunarodnom odredu. Osmansko carstvo je primorano da 30. maja 1913. godine potpiše u Londonu mirovni ugovor, kojim se odreklo u korist balkanskih zemalja teritorije zapadno od linije Enos-Midija. Srbiji, Crnoj Gori i Grčkoj mir je nametnut u obliku ultimatum. U međuvremenu je srpska vojska povučena sa mora, jer je pod austrougarskim pritiskom stvorena Albanija 28. novembra 1912. godine. Austro-Ugarska je nastojala da onemogući jačanje Srbije i Crne Gore zalažući se za proširenje albanske teritorije i ona je postala neformalni protektor nezavisne Albanije.

Nakon što je Crna Gora ušla u Balkanski savez i učestvovala u Balkanskim ratovima sa Cetinja je podsticao otpor stanovništva Sandžaka osmanskim vlastima. Vršene su pripreme za predstojeće događaje i tražen povod za rat.²

UOČI BALKANSKOG RATA

U godinama uoči balkanskih ratova teško stanje hrišćanskog življa u Staroj Srbiji, Makedoniji, Novopazarskom sandžaku i sjevernoj Albaniji sve se više pogoršavalo. Pokušaji evropskih sila da to stanje poprave ostali su bez rezultata. Mladoturci su htjeli da reformiraju i osnaže Osmansku državu sistematskim jačanjem muslimanskog, a nasilnim potiskivanjem hrišćanskog življa. Umjesto da postave red i zavedu ravnopravnost sa političkim slobodama, mladoturci šalju kaznene ekspedicije u ove krajeve i time po-

1 Detaljnije: Burzanović, Popović, 2016.

2 O tome vidjeti: Rakočević, 1983, 98–99.

goršavaju situaciju. Osim toga razuzdanost i samovolja bašibozuka još više su otežavali stanje svojim ispadima prema pravoslavnom stanovništvu. Balkanskom ratu je prethodila Raonička buna koju je Šemsi-paša surovo ugušio.³

Bjelopoljski sveštenik i mitropolitiski namjesnik Risto Popović ubijen je 1909. godine iz busije sa tri kuršuma a vlast je pokušavala da svali ubistvo na Srbe. Narod zastrašen nije smio svjedočiti niti pokazati prave ubice. Takav je slučaj bio i s ubicom Miće Žujovića, najvršnjeg momka u tom kraju. Ranjen je i učitelj u Stožeru Nešo Joksimović. Pukim slučajem nije život izgubio. Tokom 1911. godine odnosi sa Osmanlijama su se zaoštrili do krajnjih granica. Neki Halil Čauš je, kako stoji u izvještaju, svirepo izbio preko 50 ljudi u Brezovi, Stožeru, Prošćenju i Bućici. Dvije Srkinje iz Barica silom su poturčene u Šahovićima (AS, 3).⁴ Zato će oslobođenje Bijelog Polja i Pljevalja od Osmanlija 26. septembra, odnosno 15. oktobra 1912. godine (po starom) nositi u sebi veliku dozu netrpeljivosti zbog nasleđa bliske prošlosti. Uostalom i kralj Nikola će u ratnom proglasu, pozivajući u oslobodilački rat, isticati da Osmanlije u Staroj Srbiji kolju ne samo ljude nego i žene i nekaku djecu srpsku, te stoga dužnost i ljubav roda nalažu da se pohita svojoj braći u pomoć. Zato su se prilikom mobilizacije na zbornim mjestima okupili ne samo vojni obveznici, već i stariji ljudi, koji nijesu htjeli da budu u komori, već u operativnim jedinicama. Ovdje su dolazila i djeca ispod 15 godina tražeći oružje i upis u „vojnike“ (Ružić, 1997, 276–277).

Što je više odmicala 1912. godina kralj Nikola je i stranim poslanicima sve više ukazivao na neredovno stanje u pograničnim oblastima Osmanske države prema Crnoj Gori, na granične incidente, gomilanje osmanskih trupa na granici i na traženje pomoći od strane srpskog življa koji iznosi teške optužbe protiv osmanske uprave i zuluma osmanske vojske. Svjestan da se približavaju krupni događaji na Balkanu on želi da unaprijed opravda svoje akcije⁵. Već od početka ljeta 1912. godine događaji na Balkanu se razvijaju velikom brzinom. U njima aktivno sudjeluje i Crna Gora, pomažući neredu na osmanskoj teritoriji u blizini svoje granice. Na istočnoj granici, a osobito kod Mojkovca, početkom avgusta 1912. dolazi do čestih incidenata. Crnogorska vojska je razrušila i zapalila nekoliko osmanskih karaula. Incidenti na crnogorsko-osmanskoj granici uznemirili su velike sile, čija je želja bila da se na Balkanu što duže održi status quo, pa su učinili kolektivni demarš kod crnogorske vlade, ali bez uspjeha. Kralj Nikola će već 24. avgusta saopštiti na Cetinju vojnom izaslaniku Austro-Ugarske da je rat neizbježan. Krajem septembra 1912. godine konačno je sklopljen savez balkanskih država – Srbije, Bugarske, Crne Gore i Grčke za rat protiv Osmanske države. Prvog oktobra 1912. godine izišao je ukaz kralja Nikole o mobilizaciji crnogorske vojske.⁶ Predsjednik vlade i ministar spoljnih poslova general Mitar Martinović saopštava da je mobilizacija zaštitna mjera i da su je izazvale pripreme sa osmanske strane. Crna Gora

3 O Raoničkoj buni vidjeti: Šalipurović, 1969; Šalipurović, 1970.

4 Širu sliku o tadašnjim prilikama ostvariti uvidom u Arhiv Srbije, Ministarstvo inostranih dela, prosvetno-političko odeljenje, 1911 (AS, 4).

5 Više o incidentima Osmanskog carstva i Crne Gore vidjeti u Rakočević, 2012, 42.

6 Podrobniji podaci mogu se vidjeti u Pavlović, 2012, 11–23.

će prva, 8. oktobra objaviti rat Osmanskom carstvu, Srbija i Bugarska će to učiniti 17. Grčka 19. oktobra 1912. godine (Ružić, 1997, 276–277).

U Crnoj Gori su bili veoma zabrinuti time kakav će Austro-Ugarska stav zauzeti prema učešću Crne Gore u ratu, a osobito prema operacijama njene vojske u Sandžaku. Naime, kralj Nikola je austrougarskim državicima stalno davao uvjerenja da operacije u Sandžaku neće izvoditi bez saglasnosti svog susjeda. Zato on u početku operacija opominje generala Janka Vukotića komandanta crnogorskog Istočnog odreda da bude obazriv zbog Austro-Ugarske i da operacije uspori. No, Austro-Ugarska koja je stavljena pred svršen čin, cijeneći opštu situaciju, morala je popustiti u svom krutom stavu u pitanju ulaska crnogorske i srbijanske vojske u Sandžak. Njen poslanik se 10. oktobra vratio u Berlin s izjavom da će „za sada“ Austro-Ugarska ostati mirna „sa puškom k nozi“ i da neće ništa preduzimati makar Srbija privremeno ušla u Sandžak. Međutim, Austro-Ugarska hoće slobodnu Albaniju kao protivtežu Crnoj Gori i Srbiji, pa i Italiji. Ona će svoju odluku donijeti tek kada se bude raspravljalo o posjednutim oblastima. Tom austrougarskom odlukom bio je zadovoljan i njemački car Viljem. Ne znajući za tu promjenu u austrougarskoj politici, jer je ona nije htjela objelodaniti, prijateljske sile savjetovale su Crnoj Gori i Srbiji da se zadrže od izvođenja operacija u Sandžaku i da tamo ne preduzimaju nikakve mjere koje bi mogle izazvati nezadovoljstvo susjedne Monarhije. Na tome je posebno insistirala Rusija. Međutim, istoga dana kada je austrougarski poslanik učinio saopštenje Berlinu, crnogorska vojska je prešla istočnu granicu na frontu od Žabljaka do Plava a povod su bile operacije jakih jedinica srbijanske vojske u Sandžaku (Rakočević, 1983).

Italijanskom poslaniku koji ga je 11. oktobra posjetio u Podgorici i predao mu poruku svoje vlade, koja mu prijateljski ali hitno savjetuje da zanemari operacije u Sandžaku, kralj Nikola je odgovorio da će ostati vjeran datim obećanjima i da u Sandžaku neće izvoditi operacije. Ali je odmah dodao da pravo akcije u Sandžaku zadržava u dva slučaja: u slučaju komitske akcije i u slučaju eventualnog ulaska srbijanskih trupa u Sandžak. Kralj Nikola međutim, tom prilikom nije bio iskren. Istoga dana kad ga je posjetio italijanski poslanik, crnogorska vojska je oslobodila Bijelo Polje i nastavila ofanzivne operacije u pravcu Pljevalja i počela pripreme za napad na Berane i Plav. Da bi bar donekle privolio Monarhiju da mu ne pravi smetnje, kralj Nikola je u svom štabu i u svojoj neposrednoj blizini stalno držao austrougarskog vojnog atašea kapetana Gustava Hubku, koji je u Crnu Goru došao u avgustu 1912. godine.⁷

DOBA RATA

Sa objavom rata 1912. godine divizije su rasformirane, a brigade su ostale kao najveće jedinice. One su u toku rata združivane u odrede (AIICG, 18). U ovom ratu Crna Gora je oskudijevala sa savremenim topovima. Crnogorska pješadija – narodna vojska bila je naoružana uglavnom ruskom puškom „moskovkom“ kalibra 7,62 mm, modela 1891 i austrijskom puškom „švabicom“ modela 1873. Svakom vojniku izdat je bajonet uoči

7 O ovome detaljnije u Rakočević, 1983, 111.

objave rata, ali su ih vojnici većinom pobacali kao suviše dugačke. Vojnici su dobili i po 120 fišeka za moskovke. Uz bajonete desečari i vodnici su dobili i noževe. Na ratištu su vojnicima i oficirima preko poštansko-telegrafskih stanica stizali paketi i pisma (AIICG, 16). Za sanitet su određivani vojnici druge klase.⁸ Iako se vojska uglavnom dobro hranila, vremenom je odjeća kod mnogih vojnika dotrajala. Osim toga, dosta vojnika nije imalo šatora, pa ni kabanica ili opanaka.

Na predlog brigadira serdara Janka Vukotića crnogorska vojska je podijeljena u tri odreda: Primorski odred – 8000 ljudi sa 34 topa grupisan je prema reonu Bara, Zetski odred jačine 15000 ljudi i 40 topova, koncentrisanih oko Podgorice i Istočni odred grupisan prema Pljevljima, Mojkovcu, Beranama i Plavu sa zadatkom da štiti granicu i u povoljnim prilikama preduzme ofanzivu u Raškoj oblasti i Metohiji. Jačina odreda s ustaničkim srpskim bataljonima iz pogranične oblasti pod Osmanskom državom iznosila je 12600 ljudi i 32 artiljerijska oruđa, a komandant mu je bio brigadir serdar Janko Vukotić. Vojska je u toku rata popunjena Srbima koji su došli iz Amerike i iz drugih srpskih krajeva tako da je broj vojnika dostizao oko 40.000. Krajem 1912. godine crnogorska vojska dobila je 50 mitraljeza kupljenih u Njemačkoj. Komandant Istočnog odreda⁹ uoči objave rata donio je odluku za formiranje kolone za operacije prema Pljevljima. Tako je formirano Sjeverno odjeljenje, za čijeg komandanta je imenovan komandir Mašan Božović. U sastav ove kolone ušli su Jezerošarski bataljon sa 649 ljudi, dva bataljona Srba ustanika iz pljevaljske oblasti i četa Hercegovaca iz Nikšića jačine 130 ljudi. Sjeverna kolona imala je ukupno 1300 ljudi, ali do kraja rata taj se broj povećao. I dva druga drobnjačka bataljona iz sastava Durmitorske brigade, Drobnyački jačine 648 i Uskočki 683 vojnika, bila su u sastavu Istočnog odreda (AIICG, 18). U rukopisu Vula Kneževića (AIICG, 4) stoji da je bataljon Šaransko-jezerski I klase aktivne narodne vojske na dan 7. oktobra 1912. godine na Žabljaku imao 960 boraca. Sjeverno odjeljenje je djelovalo na frontu od 48 km, od Ograđenice naspram Tepaca do Vaškova prema Podima.

U ratnom proglasu kralj Nikola, pozivajući u oslobodilački rat, ističe da Turci u Staroj Srbiji kolju ne samo ljude nego i žene i nejaku djecu srpsku, te stoga dužnost i ljubav roda nalažu da se pohita svojoj braći u pomoć (Glas Crnogorca, 26. 9. 1912). Vule Knežević je prelazeći rijeku Taru i most pod Prenćanima sa svojim bataljonom, znajući da je ovo definitivni obračun sa vjekovnim dušmaninom, počeo odmah formiranje četa od Srba sa druge strane rijeke¹⁰. Narod se dizao na oružje i imao je veze sa svim viđenijim ljudima u Sandžaku. Komandir Mitar Knežević,¹¹ u ovome ratu- iako starac od 70 godina, bio je postavljen za predsjednika ratnog suda u Pljevljima. Naročito su se isticali u borbama, i bili su među najboljim vojnicima Uroš Mirkov Ostojić i njegova četiri brata (ADMC, 2).

8 O ustrojstvu, opremljenosti i stanju crnogorske vojske toga doba detaljnije Tomović, 1930.

9 Odredi su nastali združivanjem brigada koje su 1912. godine rasformiranjem divizija bile ostale kao najveće jedinice.

10 Tekstove o tome vidjeti u Slobodna Misao, 1937, br. 37; Slobodna Misao, 1939, br. 1.

11 Vidjeti tekst o tome u Slobodna Misao, 1932, br. 46.

Objavu rata sav narod ovoga kraja dočekaao je sa oduševljenjem¹², uvjeren da će u ovom ratu pobijediti i srušiti neprijateljsku granicu ispred njihovih kuća. To je uticalo da borci iz Drobnjaka ispolje veliku hrabrost u svim borbama vođenim u ovom ratu. Po naređenju komandanta Istočnog odreda kolona je počela s operacijama 9. oktobra. Napredovala je dosta sporo, lomeći osmanske utvrđene kule. Tog dana su crnogorske trupe na svim sektorima prešle osmansku granicu. Glavnina Istočnog odreda koncentrisala se kod Mojkovca sa pravcem izvođenja operacija Bijelo Polje – Berane. Mojkovac je oslobođen 9. oktobra, poslije dva i po sata borbe. Zatim je glavnina, podijeljena u četiri kolone, nastavila nastupanje prema Bijelom Polju i prvog dana rata oslobodila znatan dio bjelopoljskog kraja. Pošto su otpali izgledi predaje varoši bez borbe, izvršen je opšti napad na osmansku vojsku u Bijelom Polju, koje je oslobođeno poslije kraćih uličnih borbi 11. oktobra oko 16 časova (AIICG, 5). Tome je prethodio munjeviti juriš na Obrov. Naime, Donjomorački i Kolašinski bataljon i tri čete iz Drobnjačkog bataljona s vodom brdske artiljerije, pregazili su nabujali Lim i silovitim naletom razbili osmanske snage na Obrovu, što je omogućilo opšti napad na Bijelo Polje. Trupe Osmanskog carstva povukle su se iz varoši i odstupile preko Rasova. Posle oslobođenja Bijelog Polja serdar Vukotić je uputio Proščenski ustanički bataljon Sekule Boškovića sa jednom četom Poljana kao pomoć Mašanu Božoviću. Trinaestog oktobra, uveče, komandant odreda je izdao naredbu za pokret trupa, narednog dana ka Beranama. Do žestokih borbi na Tivranu i Jejevici došlo je 15 oktobra, tako da su O napustili Berane noću između 15. i 16. oktobra (AIICG, 9; AIICG, 10).¹³

Na Cetinju su s nestrpljenjem očekivali reagovanje Beča. Prestolonaslednik Danilo 16. oktobra dolazi s fronta na Cetinje i raspituje se kod ruskog poslanika Girsu kako se Austro-Ugarska drži poslije zauzimanja Bijelog Polja od strane crnogorske vojske. O tom pitanju Girs nije bio razgovarao sa Gizlom, ali je rekao prestolonasledniku da je Monarhija osjetljiva na svaku promjenu i da ima jake interese da ostane status quo. U austrougarskom Ministarstvu spoljnih poslova održana je 17. i 18. oktobra konferencija o situaciji na Balkanu, a 19. je riješeno pitanje daljeg držanja Monarhije. Konferencija se poslije dužih diskusija složila da Monarhija postigne carinski savez sa Crnom Gorom, da dozvoli da Crna Gora dobije Sandžak, ali da zato Austro-Ugarska traži za sebe ispravku granice na Lovćenu i u Sandžaku čime bi povećala svoju vojničku nadmoćnost i spriječila realizovanje velikosrpskih želja. Konferencija je zauzela i nepokolebljiv stav o obrazovanju samostalne albanske države. Tako je Austro-Ugarska, primorana stvarnošću naglog razvoja događaja koji su je stavili pred svršen čin, uveliko odstupila od svoga prvobitnog krutog stava.

Po naređenju komandanta Istočnog odreda kolona čiju glavninu su činile Kolašinska brigada pod komandom Miloša Medenice, Durmitorska brigada pod komandom Joka

12 Durmitorska brigada je put do Šavnika, gdje je bio njen štab, do Kolašina, bez Jezero-šaranskog bataljona i brdske baterije, prešla pješke za dva dana, 5. i 6. oktobra, po pristizanju u rejon Kolašina razmještena je u selima Lipovu i Babljaku, odnosno u kućama od Lipova do grla Drijenka. Svi koncentracijski pokreti Istočnog odreda završeni su 7. oktobra. Brdska baterija je razdvojena, jedan vod je pošao u Kolašin, a jedan na Žabljak. Komandant baterije poručnik Džaković je pošao sa vodom Luke Jaukovića (AIICG, 13).

13 U ovim borbama se istakao Uskočki bataljon.

Adžića i Prekotarski odred pod komandom Mašana Božovića počela je s operacijama 9. oktobra. Janko Vukotić je zaključio da će granicu najbolje zaštititi ako odmah pređe u napad. Tog dana su crnogorske trupe na svim sektorima prešle osmansku granicu. Napredovale su dosta sporo, lomeći osmanske utvrđene kule. Glavnina Istočnog odreda koncentrisala se kod Mojkovca sa pravcem izvođenja operacija Bijelo Polje – Berane. Prema ideji ratnog plana, zadatak je Istočnog odreda bio da štiti granicu na frontu od Plava i Gusinja do Čelebića, u cilju obezbjeđenja dejstava glavnih snaga na zetsko-ska-darskom pravcu, i da u pogodnom momentu, prema ocjeni komandanta odreda, preduzme i ofanzivna dejstva u Vasojevićima, Sandžaku i Metohiji.

U pokretima i borbama od 8. do 20. oktobra¹⁴ Župopivski i Drobnyački bataljon Durmitorske brigade, izviđačka i pionirska četa, mitraljesko odjeljenje i jedna brdska baterija su predstavljali treću kolonu pod komandom Joka Adžića i trebali su da pređu Taru između sela Podbišća i Mojkovca i u sadejstvu s drugom i četvrtom kolonom oslobode Mojkovac, a zatim preko Uloševine izbiju u dolinu rijeke Lepešnice (AIICG, 14). Dalji zadatak druge i treće kolone bio je da u tijesnom međusobnom sadejstvu nastupaju ka Bijelom Polju čisteći dolinu Lepešnice i Ravne Rijeke. Planinopivski i Uskočki bataljon Durmitorske brigade i jedan brzometni brdski vod bili su rezerva odreda i kretali su se pozadi treće kolone. Odredska artiljerija dobila je zadatak da s vatrenih položaja u rejonu Podbišća podržava drugu i treću kolonu. Treća kolona je izvršila najteži zadatak u rejonu Mojkovca i neprijatelj je natjeran na povlačenje. Kad je stigao pred Mojkovac komandant odreda je pozvao osmansku posadu da se preda, garantujući da će čast i život svih oficira i vojnika biti osigurani. Komandant Osmanlija nije prihvatio ponudu, pa je oko 10 časova optočeo napad. Borbe su potrajale do predveče, kad su se osmanske snage povukle ka Bijelom Polju, kuda je usmjeren i napad glavnine Istočnog odreda, koji je podijeljen u četiri kolone, nastavio nastupanje prema Bijelom Polju i prvog dana rata oslobodio znatan dio bjelopoljskog kraja. U daljim akcijama Uskočki bataljon Durmitorske brigade, ojačan pionirskom četom, mitraljeskim odeljenjem i vodom brdskih brzometnih topova, obrazovao je prethodnicu pod komandom komandira Mila Matanovića, sa zadatkom da izvrši pokret pravcem Rogov Krš – Vlaško Polje, a zatim u sadejstvu s Kolašinskim i Donjomoračkim bataljonom likvidira neprijateljske snage u rejonu sela Crnojevice. Durmitorska brigada bez Uskočkog bataljona i odredska artiljerija obrazovale su glavinu, koja se kretala iza prethodnice do Vlaškog Polja. Sjutradan je kiša otežavala pokrete, ali su jedinice odreda oslobodile Šahoviće i nastavile prodor prema Bijelom Polju. Do žestokog sukoba sa osmanskim vojskom došlo je na liniji Cer – Lijeska – Vraneš i na liniji Žari – Pali – Jabučno, ali pred noć osmanske snage su odstupile sa svih položaja i povukle se ka Bijelom Polju. Kula u Vranešu se predala 11. oktobra, a osmanska vojska u Vranešu se predala 12. oktobra, dok je dio pobjegao u pravcu Prijepolja i Pljevalja (Šćepanović, 1987, 166–167).

Noću između 10. i 11. oktobra došli su u štab odreda pregovarači i ponudili predaju Bijelog Polja. Ponuda je izložena u pismenoj formi, a potpisalo je 15 građana, predstavnika obje konfesije. Potpisnici su bili: Jusuf-efendija mufti, Halil-beg Kajabegović, Amir-

14 O vojnim akcijama i rukovođenju vidjeti Šćepanović, 1986.

-aga Kučević, Zećir-aga Dervović, Emin-efende brzavski, Smail-aga Nikšić, Muj-aga Ljuca, Idrizović Elmaz-aga, Muj-aga Nikšić, Ejub-beg Zimović, pop Cvetko Popović, Aleksa Basekić, Todo Pajević, Aleksa Murakovac i Andro Jovančević. Molba građana je usvojena i donosiocima pisma (sinu Mehmeda Askova koji je ranije bio crnogorski barjaktar i dvojici Srba) saopšteno je da će ih sutradan pregovarači čekati u selu Kruševu, 4 kilometra od varoši (Šćepanović, 1979, 241). Zahvaljujući obazrivosti komandanta, odred je krenuo ka gradu razvijen u borbeni poredak, a tek što se približio naselju, Osmanlije su otvorili vatru na njegove prednje djelove. Tada je izvršen opšti napad na osmansku vojsku u Bijelom Polju (AIICG, 5). Kolašinci su napadali na sam grad sa zapada, a Durmitorci, pošto su pregazili Lim, iako je voda prelazila pojas, ustremili su se ka vrhu Obrova. U napadu je učestvovao i Donjomorački bataljon. Iznenađeni takvom brzinom i odlučnošću, Turci su napustili ovo uzvišenje koje potpuno dominira gradom. Time je bila riješena sudbina osmanske posade u Bijelom Polju (AIICG, 12).

Glavnina Istočnog odreda zadržala se u Bijelom Polju nekoliko dana radi razoružavanja Muslimana, organizovanja vlasti i prikupljanja dobrovoljaca. Četrnaestog oktobra krenula je za Berane, koje će osloboditi 16. oktobra. Mještani su tada organizovali dobrovoljačke bataljone i upućeni su ka Pešteru i Sjenici. Odmah nakon oslobođenja Bijelog Polja komandant Vukotić izvještava kralja da je „malo talamara kroz varoš učinjeno“ ali su pljačkanja i drugi izgređi bili brzo prekinuti. Vukotić je 11. i 12. oktobra obišao varoš, prisustvovao molepstviju u crkvi i razgovarao sa varošanima. Izdao je i „Povjerljivu naredbu“ kojom je svojoj vojsci izrazio zahvalnost i čestitao joj „ulazak u Bijelo Polje gdje se nalaze mnogi važni spomenici nekadanje srpske veličine“ (Šćepanović, 1986).

Vukotić je u Šahoviće poslao Blaža Anđelića „s jednom četom da drži red i popiše i uredi vojni materijal“. Zatim je uputio proćenski ustanički bataljon Sekula Boškovića sa jednom četom Poljana u pomoć Prekotarskom odred, koji je, pod komandom komandira Mašana Božovića, kao odeljenje Istočnog odreda, operisao u pravcu Pljevalja.

Do zauzeća Bijelog Polja iz brigade Kolašinske i Durmitorske poginula su 24 vojnika, među kojima je i jedan oficir. Ranjenih je oko 85, među kojima i dva oficira.

Nakon ulaska crnogorske vojske u bjelopoljski kraj osmanska vojska, činovnici i njihove porodice uglavnom su se povlačili prema Bosni, manji dio i ka Sjenici. Usled neizvjesnosti položaja kojeg je donosilo novo stanje, zbog bojazni od eventualnih represalija, ali i usled nemaštine dolazi do iseljavanja muslimanskog stanovništva već početkom novembra 1912. u Rožajsku oblast (Medojević, 2005, 92).

Poslije oslobođenja proklamovana je jednakost pred zakonom, lična i imovinska sigurnost, kao i sloboda vjere. Sloboda nije bila obezbijeđena za ona lica koja su okvalifikovana kao odmetnici i za ona koja su se suprotstavljala vlastima. U Bjelopoljskoj oblasti su formirane tri kapetanije: Bjelopoljska, Šahovička i Brodarevska. Muslimani su u malom procentu učestvovali u lokalnoj, upravnoj i sudskoj vlasti.

Sačuvano je pismo upućeno komandiru Mašanu Božoviću 6. oktobra 1912. godine (po starom) u kome mu komandant novooslobođene vojne oblasti iz Bijelog Polja, komandir Pavle M. Vujisić i šef Štaba oblasti, poručnik Boško L. Bošković između ostalog pišu:

Mi vam možemo javiti da je Bijelo Polje oslobođeno 28. septembra, tako reći, bez borbe, jer ga osmanska vojska neposredno nije branila, već se posada nizama povukla u pravcu Pešterske visoravni blagovremeno; Muslimani – bašibozuk – dijelom se predaje, polaže oružje, a dijelom još se nalazi po grupama oka Pešteri, Lise, Žubera i Kovrena pod rukovodstvom svojih prvaka. Oni su mirni, ne preduzimaju nikakvu akciju, izgledi su da čekaju ishod borbe kod Pljevalja ...

Oni dalje pišu:

Mi vam za sada ne možemo pomoći, jer nemamo snage ni za održavanje posada i reda na oslobođenoj teritoriji. Držite se hrabro i junački još neki dan kao što ste i do sada. Skoro će braća iz Šumadije da se čuju preko Javora, pa će biti sve lakše i Osmanlije će da bježe ili da se predaju ... (Knežević, 1971, 22–23).

Trinaestog oktobra Durmitorskoj brigadi, koja je činila dio glavnine trupa, izdata je zapovijest za pokret ka Beranama. Dva bataljona Durmitorske brigade, kao predstraža, zaposeli su u toku noći lijevu obalu rijeke Lješnice južno od sela Bioči. Petnaestog oktobra marš je nastavljen, a glavnina je dobila zadatak da likvidira neprijateljske snage na Tivranu i Jejevici. Napad na Jejevicu su izvršili Uskočki i pola Župopivskog bataljona, gdje su zaplijenili dva topa. Napad na osmanske položaje Tivran i Jejevicu izveden je vrlo energično i smjelo. Otpor osmanskih snaga na ovim položajima bio je jači od onoga u rejonu Mojkovca i Bijelog Polja, ali je i nalet crnogorskih bataljona¹⁵ bio veoma snažan (AIICG, 15).

Oslobođenjem Berana, Plava i Gusinja završena je prva faza operacija Istočnog odreda u kojoj je trebalo razbiti neprijateljske snage u dolini Tare i Lima, skratiti front i stvoriti uslove da se prikupljenim snagama produže dejstva prema Metohiji.

Uoči objave rata komandant Istočnog odreda je donio odluku za formiranje kolone za operacije prema Pljevljima. Tako je formirano Sjeverno odjeljenje, za čijeg komandanta je imenovan komandir Mašan Božović. U sastav ove kolone ušli su Jezerošaranski bataljon sa 649 ljudi, dva bataljona Srba ustanika iz pljevaljske oblasti i četa Hercegovaca iz Nikšića jačine 130 ljudi. Sjeverna kolona imala je ukupno 1300 ljudi, ali do kraja rata taj se broj povećao. U rukopisu Vula Kneževića koji se čuva u arhivu biblioteke Istorijskog instituta Crne Gore stoji da je bataljon Šaransko-jezerski I klase aktivne vojske na dan 7. oktobra 1912. godine na Žabljaku imao 960 boraca. Sjeverno odjeljenje je djelovalo na frontu od 48 km, od Ograđenice naspram Tepaca do Vaškova prema Podima (AIICG, 4).

U ovim operacijama učestvovali su i dobrovoljci Srbi iz Foče (AIICG, 6). Takođe je u ovim bojevima, do zauzeća Pljevalja, učestvovao i čuveni ustaški vođa serdar Vaso Buva – Bjelokosić, jedan od glavnih pokretača čuvene Nevesinjske bune 1875. godine. U ratu 1912. imao je čin podkomandira (Cetinjski vjesnik, 23. 11. 1912).

O tome šta se sve događalo u operacijama od 9. do 28. oktobra 1912. godine i na dalje do konačnog oslobođenja Raške oblasti i Metohije, saznajemo iz prepisanog

15 Uskočki bataljon. Savo Lopašina je bio komandir 1. čete Uskočkog bataljona.

Sl. 1: Pljevlja 1912. godine (Pljevlja, 2012, 107).

operacijskog dnevnika Tarskog odreda, iz kog se jasno može vidjeti rad i dejstvo odreda od mobilizacije na Žabljaku do zauzimanja Pljevalja, odnosno susreta sa Javorskom brigadom srbijanske vojske. Inače je ratna arhiva Tarskog odreda sa zvaničnim dnevnikom zapaljena i uništena za vrijeme prvog svjetskog rata i prodiranja austrougarskih jedinica iz pravca Bosne. Operacijski dnevnik Sjeverne kolone Istočnog odreda koja je za vrijeme operacije nazvana Tarskim odredom, i koja je od 13. oktobra ostala bez ikakve veze i koordinacije sa Istočnim odredom, vodio je Nikica V. Knežević, potporučnik, vršilac dužnosti šefa štaba Tarskog odreda 1912. godine. Komandir Božović u jednom od svojih poslednjih telegrama uoči početka operacija serdaru Janku Vukotiću iz Todorovog Dola 8. oktobra u 19 č. i 25 min. javlja da očekuje fiške za „moskovke“ i da je zbog toga slao preko dvadeset depeša u Šavnik, Nikšić i Cetinje, pa će krenuti „skoro golih šaka“. I pored toga on kreće „sjutra – u srijedu ujutro“, a već „noćas sam poslao da se telegraf kida između Prenčana i Pljevalja“ (AHICG, 3). Tarski odred je zbog navedenog, bio primoran da sam vodi operacije bez ičije pomoći u vremenu od prelaska Tare do zauzimanja Pljevalja. Odred je podijeljen u dvije kolone: Desna kolona u čijem sastavu je bio bataljon Šaransko-jezerski iz durmitorske brigade sa komandantom – komandir M. Kneževićem i dva voda – polubaterija sporometnih starih brdskih krupovih topova, svega dva oruđa sa vodnicima, artiljerijskim poručnicima Radosavom Džakovićem i Lukom Jaukovićem. Mjesto mobilizacije je bilo Žabljak, koncentracija u istočnim

Šarancima, sela Brajkovača, Gradina, Durlija – Poda na lijevoj obali Tare. U sastav ove kolone su ulazili i bataljon Premćansko-krupičko-barički i Nikšićka ustaška četa. Pravac kretanja ove kolone od 1600 boraca bio je Premćani, Kosanica, Potpeće, Čehotina – Pljevlja. Za obezbjeđenje od pravca Trešnjice i Đurđevića Tare određena je četa Rasovska iz Šaransko-jezerskog bataljona. Lijeva kolona sa bobovsko-ograđeničkim bataljonom, vodom odabranih vojnika Tepačke čete Šaransko-jezerskog bataljona i Nikšićke ustaške čete kao i sa dobrovoljcima ukupne snage 400 boraca, imala je pravac kretanja Tepca, Ograđenica, Bobovo, prevoj Ljubišnje, Meljak, Podgora, Čehotina. Skoro svi Srbi iz pljevaljskog kraja prelazili su Taru i u Brajkovači su dobili puške i municiju. Prema ovom odredu Osmanlije su imali 9000 dobro naoružanih ljudi samo na području sreza pljevaljskog (Knežević, 1971, 10–13).

Dana 9. oktobra u zoru, desna kolona pod zaštitom guste magle prešla je rijeku Taru – gazeći vodu niže sela Poda pod Orašcem, odnosno Prenćanima. Prva je prešla četa Rudanačka kao prednja trupa prethodnice pod komandom poručnika Mihaila Kneževića. Posle kratkog otpora zauzela je karaulu Orašac i produžila na karaulu Lisac i Izjalovicu više sela Vaškova i na karaulu Katabun, uz pomoć ostalih četa Šaransko-jezerskog bataljona i lokalnog stanovništva. Posada nizama uspjela je noću 10/11. oktobra da se izvuče iz opsadnog obruča i odstupi u pravcu Krupica i kasnije zaobilaznim putem dođe na karaulu Štrbinu. U borbama 9. i 10. oktobra poginulo je 6 i ranjeno 8 boraca Šaransko-jezerskog bataljona. Poginula su i 2, a ranjena 3 borca ustaničkog bataljona. U karauli Orašac zarobljeno je 10 nizama. (AIICG, 2). U jurišu na osmanske fortice na Vaškovu 10. oktobra poginuo je Miloš, sin barjaktara Dimitrija Sekulovog Kneževića iz Rudanaca. Napad na karaulu Katabun trajao je 11. i 12. oktobra, kada se posada pod zaštitom prihvatnice sa Šejtan kule povukla na karaulu Štrbinu. Napad na kulu na Krupicama više Prenćana okončan je 12. oktobra u 4 sata poslije podne i u njoj je izgorjelo do 45 ljudi i jedan mitraljez a nekoliko ih je zarobljeno. Posade sa svih do tada zauzetih karaula su se prikupile na Štrbinu, na koju se napadalo 12. i 13. oktobra. Sledećeg dana zapaljeni su zidovi karaule. Posada od 94 nizama nije htjela da se preda, već je većina našla smrt u plamenu karaule sa oružjem i municijom, a 25 nizama ostalo je mrtvo od metaka na polju u rovovima oko karaule. Napadači su imali 2 poginula i 13 ranjenih. Među njima ranjen je i komandir Njegovučke čete potporučnik Ilija J. Simićević (Glas Crnogorca, 6. 10. 1912).¹⁶

Lijeva pobočnica iz Šaransko-jezerskog bataljona, sukobila se iznenada, po magli 10. oktobra sa jednom grupom bašibozuka i nešto nizama na Borovoj glavi, zapadno od Štrbine. U prvom susretu poginuo je komandir čete, mladi potporučnik Lazar Leković sa još 9 vojnika a 12 je ranjeno (AIICG, 1).¹⁷ Ovu Rasovsku četu su napali mještani, muslimani iz Trešnjice i Tare Đurđevića, pa je Šaransko-jezerski bataljon napao ova dva sela 15. oktobra, razbio njihovu odbranu tako da se više nijesu pojavili u borbama.

16 U rubrici izvještaji sa bojišta stoji da je 12. oktobra u 4 sata poslije podne pala i poslednja kula na Krupicama više Prenćana, u kojoj je izgorjelo do 45 ljudi i jedan mitraljez i nekoliko ih zarobljeno.

17 Prema ovom izvještaju Lekovića su prevarili askeri jer su rekli da su Srbi. Sahrnjen je kod fortice Katabun. Ovom lukavstvu su Osmanlije pribjegavali i u sledećim bojevima.

Posle zauzimanja Kotlajića, Krupica i Čavnja 16. oktobra, isturena je za izviđanje u pravcu Crnog vrha četa Tepačka iz Šaransko-jezerskog bataljona. Zauzevši položaje na Crnom vrhu, dosta isturena i udaljena od glavnine, četa je pred zoru 17. oktobra napadnuta od strane bašibozuka i dijelova nizama i razbijena je. Poginuo je komandir čete poručnik Kaljević Petar sa 7 vojnika a 9 je ranjeno. Kaljević će biti sahranjen tek posle 8 dana. Izvještač sa Žabljaka za Glas Crnogorca javlja da je u borbama 17. i 18. oktobra na crnogorskoj strani bilo mrtvih i ranjenih jedva 20, dok su osmanski gubici iznosili preko 100 (Glas Crnogorca, 11. 10. 1912).

Dana 18. oktobra Osmanlije su sa dva bataljona nizama i sa oko 3000 bašibozuka preduzeli napad od Krička ka Crnom vrhu u Krupicama. I pored velikih gubitaka, naročito u redovima bašibozuka, gdje je poginuo i komandant bašibozuka bimbaša Mujo Rapović, napadi su nastavljeni i u sledeća dva dana. Umjesto očekivanog napada 21. oktobra oko 10 časova prije podne, osmanske snage su počele da se povlače na cijelom frontu, bez pritiska sa suprotne strane, zbog nadiranja javorske brigade. Odmah je nareden protivnapad, odnosno gonjenje neprijatelja sa svim raspoloživim snagama. Kolona je ovladala Crnim vrhom i Glibaćima 23. oktobra. Sledećeg dana iz preko Tare je dostavljeno oružje za preko 260 ustanika Kamenogoraca, koji su sa crnogorskim oficirima ovladali drumom Prijepolje – Pljevlja. U izvještaju sa Žabljaka od 25. oktobra se navodi da naročit otpor pružaju Turci Kolašinci. U žestokim borbama „palo je naših 17, dok su osmanski gubici vrlo veliki“. Prelaz preko Tare u Leverima u crnogorskim je rukama. Iako je u ovim krajevima snijeg već bio pao, vojska je prodirala s uspjehom. Posle svega ovoga komandant odreda je odlučio da se naredi pokret prema Pljevljima 27. oktobra nešto prije podne.¹⁸

Brojno stanje lijeve kolone po prelasku rijeke Tare znatno se povećalo, pa je pri zauzimanju Pljevalja naraslo na 650 boraca. Po prelasku Tepaca kolona je napala karaulu u Ograđenici i vodila borbu oko nje dva dana. Sa Ograđenice je produžila prema Bobovu i Podgoru. Pri jurišu na neprijateljski položaj pred Ilinim Brdom teško je ranjen komandir jurišne čete Đuro Knežević, prenesen je u bolnicu na Žabljaku, gdje je odmah podlegao ranama. Rano izjutra 27. oktobra određene su dvije ojačane čete iz Šaransko-jezerskog bataljona pod komandom potporučnika Jakova Ostojića i Spasoja Karadžića da zauzmu Pliješ i Bogiševac. Tog dana su u Pljevlja ušle dvije vojske slobodnih kraljevina iz dva suprotna pravca (Glas Crnogorca, 17. 11. 1912). Gubici Tarskog odreda od prelaska granice pa do ulaska u Pljevlja bili su 47 poginulih i 87 ranjenih. Odmah po zauzimanju Pljevalja, odnosno već 4. novembra, po naređenju crnogorske Vrhovne komande Šaransko-jezerski bataljon je pošao za Peć, odnosno Metohiju radi sadejstva sa snagama Istočnog odreda. Ovaj bataljon je od 9. novembra 1912. do 23. maja 1913. godine služio kao vojna posada u Peći, Dečanima i Đakovici (Knežević, 1961, 138).

Izvještaji sa bojišta koja je prenosio Glas Crnogorca o ovim operacijama bili su dosta šturi. Najobimniji izvještaj kaže da je Sjeverno odjeljenje pod komandom Mašana Božovića, počelo 9. oktobra, u srijedu prelaziti Taru i poslije uporne borbe zauzeta je bila kula na Orašcu, koja je oko 5 sati zapaljena. Iste noći zauzeta je na juriš i karaula na

18 O tome vidjeti Glas Crnogorca, 13. 10. 1912; Cetinjski vjesnik, 3. 10. 1912; Cetinjski vjesnik, 8. 10. 1912; Cetinjski vjesnik, 12. 10. 1912 (Izvještaji s ratišta).

Liscu, gdje je zarobljeno 10 askera, 100 čadora i municija. U četvrtak 10. oktobra rano su otpočele borbe, koje su se produžavale do noći. Toga dana bila je zauzeta i kula na Izjalovici. U petak 11. oktobra bile su očajne borbe

između našeg lijevog krila i neprijatelja. Sa naše strane bilo je ranjenih i ubijenih do 10 ljudi, a Turaka preko stotine. U subotu, 12. oktobra otpočeta je žestoka borba oko Šejtan kule i Katabuna i poslije šest časova borbe naša je vojska iste zauzela oko 12 časova. Pri zauzimanju je palo preko deset naših, a njihovih 84. Na bojnopolju bez ranjenih naši su zauzeli oko 200 šatora, velikih i malih, takođe dosta municije, pušaka i taina. Ovaj čas pala je karaula na Štrbini. Vojska naša je čila i hrabra. (Glas Crnogorca, 6. 10. 1912).¹⁹

U dokumentima stoji da je vojska prešla Taru od 2 do 5 sati i na juriš zauzela karaulu na Orašcu. Već desetog oktobra Mašan M. Božović javlja o „desetak ranjenih i mrtvih“. Serdar Vukotić ga dva dana kasnije savjetuje da „uhvati tvrde položaje“ i da ne ide duboko k Pljevljima. Komandir Božović je javio serdaru Vukotiću da je 13. oktobra osvojio kule na Prenćanima, da su zarobili 23 askera, a 70 Turaka da je poginulo, da je on imao 9 mrtvih i 14 ranjenih, među kojima podporučnik Leković iz Šarana, a među prvim je stradao barjaktar Joko Jovović (AIICG, 13).

Pogranična vojna posada Osmanskog carstva, prije početka operacije bila je podijeljena u 11 kamenih fortica od po 2 boja i tri zemljana rova sa jačom stražom na desnoj obali rijeke Tare, čekala je na prostoru Prošćenskih planina do Austrijske granice kod Bobova i Ograđenice. Sjeverno odjeljenje je osvojilo i spalilo 13 kamenih fortica, računajući i ove pogranične, i to: Orašac, Vaškovo, Izjalovicu, Katabun, Šejtan kulu, Trešnjicu, Štrbinu, Čakljine, Levere, Bobovo, Ograđenicu, Kričak i Jabuku između Pljevalja i Prijepolja (AIICG, 17). Prilikom osvajanja Lever Tare, odnosno carinarnice i hana, pored kojih je „od strane osmanske vojske poperena bila bandijerna“ na kojoj je petkom i ostalim svečanostima isticana osmanska zastava, ona je s bandijerne bačena. Pošto je to bio glavni prolaz ka Pljevljima istaknuta je crnogorska zastava „za neko vrijeme da redovno stoji“ (DACG).

Informacije o Pljevljima i okolini i informacije za osvojenje Pljevalja, uoči Balkanskog rata upućene su 27. avgusta 1912. od strane sveštenika Sima J. Šiljka, ministru unutrašnjih djela i zastupniku ministra prosvjete i crkvenih poslova Jovanu S. Plamencu na Cetinje (AIICG, 11). Prelazi iz Crne Gore u Pljevaljsku okolinu u ovo vrijeme, svuda su veoma loši, jer je Tara od Dobrilovine do Šćepan Polja nepristupačna i neprolazna za teža vojnička sredstva. S obzirom da je u pograničnim karaulama bilo svega po 3-4 žandarma, ovim krajem su harale razne lopovske družine, koje su svoju aktivnost nastavile i posle završetka ratnih operacija. Mada u manjoj mjeri, nastavljena su ubistva, premlaćivanja i ucjene. Ovim ratom Tara i formalno prestaje da bude granična rijeka (AS, 1; AS, 5; ASANU).

Značajno je istaći i da je odred, od 16-og oktobra olakšan posao, kako zbog priliva

19 O pokretu i borbama Prekotarskog odreda vidi Đurišić, 1960, 225–232.

Sl. 2: Postaja na Metaljci na turskoj granici (Geza & Laky, 2009, 72).

dobrovoljaca, tako i zbog vojne pomoći s druge strane. Kada je Kolašinska grupa zauzela Bijelo Polje, Poljski bataljon, koji je tamo ostao kao posada, ubrzo je raščistio situaciju u tom rejonu i izvršio mobilizaciju dobrovoljačkih snaga, pa je već 16. oktobra komandant bataljona mogao da uputi kao pojačanje Prekotarskom odred, Prošćenski dobrovoljački bataljon i jednu svoju čet, pod komandom komandira Sranjenekule Boškovića. Sjutradan mu je uputio još 300 vojnika iz Brzavskog dobrovoljačkog bataljona. Serdar Janko Vukotić u svom telegramu od 13. oktobra obavještava komandira Mašana Božovića da je Sekule Bošković „i junak i vješt“ pa ga je komandir Vušić „skoro i preko moje volje“ uputio k vama „s batalionom ustaša i sa 150 Poljana i naredio da to Turaka stuku pa da zauzmu dobre položaje i dalje da se ne puštaju do nove naredbe.“ Potrebno je da Božović utvrdi položaje, kako bi ih mogao držati bez Sekule Boškovića, jer mu je ovaj potreban „kad ako Bog da krenemo na Peć“ (AIICG, 8). Od izaslanika iz Vraneša serdar Vukotić je izvješten da „Sekule Bošković s batalionom prošćenskim dobro napreduje prema Pljevljima“ (AIICG, 7). Komandir Sekule Bošković je ušao u Pljevlja „u zajednici s bataljonom srpske vojske“ (ADMC, 3).

Turci su u Pljevljima imali dva bataljona 60. nizamskog puka (redovne vojske), jedan bataljon redifa (rezerve) i brdsku bateriju (topova). Uz njih se nalazio bašibozuk (neredovna vojska) iz Pljevaljskog kraja. Komandant je bio generalštabni pukovnik Alija Muftari. Ova vojska kad je čula „da ide silna srbijanska vojska sa topovima, mitraljezima i nekim prekobrojnim pukom „kome biva ni kralj Petar broja ne zna“ napustila je Pljevlja,

ostavivši magacine i topove, a zapalila najglavniju kasarnu. Sva osmanska redovna vojska je napustila Pljevlja, povukla se preko Metaljke, a 16. oktobra je 1500 vojnika prešlo u Bosnu. Oni su se smjestili u sarajevski vojnički logor. Tada je u Sarajevo prebjeglo oko 25 pljevaljskih bogatijih muhamedanskih porodica, sa ciljem da u Bosni sačekaju kraj rata, računajući da će se onda moći vratiti u svoje domove (Durković-Jakšić, 2012).

Nekoliko dana po oslobođenju Pljevalja komandir Mašan Božović izvještava serdara Vukotića da misli „da će se svi Turci povratiti na svoja imanja“ pa i oni čije su kuće pogorjele, jer su skoro svi kod njega dolazili, a on im je naredio da oni koji još nijesu oružje predali, predaju zbog njihove sigurnosti. U sva sela je odredio po nekoliko vojnika da ispituju „grabež između Srba i Turaka“ koga je bilo na svakom koraku, i naredio „da će se o tome kasnije rešavati“. O pljačkaškim pojavama u osvojenim krajevima i o tome da je uvedena kazna „šibljika“ tj. „šiba“ za krađu u vojsci, a batinanje za nevojnike i činovnike sa Cetinja javlja Nikoli Pašiću dr Mih. Gavrilović (AS, 2). Osmansko selo Potpeće od 200 kuća „varalo je kao da će položiti oružje“ a onda, kako je i predvidio komandir Božović, napali su njegov centar, sa mnogim drugim, i posle 2–3 sata boja bili su potisnuti i rastjerani, a njihovo selo „dato ognju“. Turaka je posječeno devet, ranjenih Srba samo jedan. Već krajem novembra 1912. godine 40 Turaka, svi na konjima, iz pljevaljskog okruga, preko Žabljaka su krenuli da pristupe kralju na Cetinje (ADMC, 1).

Može se zaključiti da je Prekotarski odred djelovao dosta stihijski i da se brojni uspjesi odreda mogu pripisati samoinicijativi pojedinaca. Austrougarski poslanik Gizl tvrdi da operacije crnogorske vojske u Sandžaku nijesu bile planirane, pa je zato bio iznenađen kada su one tamo preduzete. Po njegovom mišljenju, mogući povod za te operacije bio je očekivanje operacija jakih jedinica srpske vojske na tom području, pa se u tom slučaju računalo i na uspjeh crnogorskih trupa upućenih na tu stranu. Uostalom i sam komandant kolone Mašan Božović na svoju ruku je ušao u Pljevlja, iako mu je bilo naređeno da se sa „svojom jedinicom kreće pravcem kojim su se kretale trupe pod komandom generala Vukotića.“

Građanstvo Pljevalja: muško, žensko i djeca, pretežno pravoslavni, svi su izašli i oduševljeno pozdravili jednu i drugu vojsku kličući: „Živjeli oslobodioci, živjela oslobodilačka hrabra vojska!“ ne pominjući ni jednog kralja ili vladu, niti Beograd ili Cetinje, što je u stvari bilo i pravilno u stvorenoj situaciji, pri ulasku u Pljevlja dvije vojske slobodnih kraljevina iz dva suprotna pravca (Knežević, 1971).

Crna Gora je u Balkanskim ratovima proširena za oko 4958 km², što je činilo skoro polovinu prostora njene teritorije iza Berlinskog kongresa. Dobila je teritoriju oko Podgorice, Metohiju do Bijelog Drima i dio Novopazarskog sandžaka, odnosno gradove Peć i Đakovicu Pljevlja, Bijelo Polje, Berane, Mojkovac, Rožaje, Plav, Gusinje. Crna Gora dobila je zajedničku granicu sa Srbijom. Sporazum o formalnom razgraničenju između Crne Gore i Srbije potpisan je 30. oktobra 1913. godine, čime su granice Crne Gore konačno definisane. U Prvom balkanskom ratu Crna Gora je imala preko 3000 poginulih i oko 6500 ranjenih. Balkanski ratovi su, takođe, predstavljali i uvod u Prvi svjetski rat.

OPERATIONS OF THE MONTENEGRIN ARMY IN THE SANJAK OF NOVI PAZAR 1912

Žarko LEKOVIĆ

University of Montenegro, Historical Institute, Bulevar revolucije br. 5, 81000 Podgorica, Montenegro

e-mail: lekoviczarko@yahoo.com

SUMMARY

On the eve of the Balkan wars, the plight of the Christian population in Bijelo Polje and Pljevlja got worse every minute. This encouraged the resistance of the population of the region to the Turkish authorities, carried out the preparations for the upcoming events and it sought a pretext for war from Cetinje. According to the tradition of the historical background of Bijelo Polje and Pljevlja, Serbs were very present in the minds of Orthodox people, this is why they decided to liberate these towns. Surprised by the speed, boldness and determination of the Montenegrin soldiers and volunteers, the Turks left their strong fortress that dominated the surrounding terrain. When the Montenegrin army entered in Bijelo Polje and Pljevlja, the Turkish army officers and their families were uncertain what this new situation will bring. The fear of possible reprisals, but also poverty, forced the population to retreat to Bosnia and, a smaller part, to Sjenica. Inhabitants of Bijelo Polje and Pljevlja, mostly Orthodox, enthusiastically greeted their liberators. After the liberation, the law brought equality, personal and property safety. In addition, the religious freedom was proclaimed. However, there was no freedom for individuals who were qualified as outlaws and for those who opposed the government.

Keywords: Bijelo Polje, Pljevlja, Drobnjaci, sanjak, war, Balkan, Tara

IZVORI I LITERATURA

- ADMC, 1** – Arhiv Državnog muzeja Cetinje (ADMC), Nikola I, 1912, sv. III, fol. 49, 58.
ADMC, 2 – ADCM, (1913), Nikola I, sv. III, fol. 119.
ADMC, 3 – ADCM, Nikola I, 1912, sv. II, fol. 175, 275.
AIICG, 1 – Arhiv Istorijskog instituta Crne Gore (AIICG), sv. 6, fol. 85, Izvještaj kom. M. Božovića serdaru J. Vukotiću.
AIICG, 2 – AIICG, sv. 7, fol. 408, 1/2.
AIICG, 3 – AIICG, sv. 17, fol. 301/I.
AIICG, 4 – AIICG, sv. 20.
AIICG, 5 – AIICG, sv. 85, Izvještaj komandira Medenice od 11. oktobra 1912.
AIICG, 6 – AIICG, sv. 85, telegram kom. Božovića od 22. oktobra 1912. godine.
AIICG, 7 – AIICG, sv. 85, telegram komandira Vuisića – serdaru Vukotiću od 6. 10. 1912.
AIICG, 8 – AIICG, sv. 85, fol. 301/I, 338.
AIICG, 9 – AIICG, sv. 85.
AIICG, 10 – AIICG, sv. 114.
AIICG, 11 – AIICG, sv. 176.
AIICG, 12 – AIICG, sv. 301/I, fol. 294, 304.
AIICG, 13 – AIICG, sv. 301/I, fol. Istočni odred.
AIICG, 14 – AIICG, sv. 301/I, fol. 181, 374.
AIICG, 15 – AIICG, sv. 301/I, fol. 191, 375.
AIICG, 16 – AIICG, sv. 301/III, fol. 1222.
AIICG, 17 – AIICG, sv. Borbe bataljona Šaransko-jezerskog od 26. septembra do 15. oktobra 1912. godine, fol. rukopis Vule Knežević.
AIICG, 18 – AIICG, sv. 344.
AS, 1 – Arhiv Srbije (AS), Ministarstvo inostranih dela (MID), Političko odeljenje (PO), sv. 14, fol. 2370 i sv. 16, fol. 7051.
AS, 2 – AS, MID, PO, sv. 381, fol. XII/585 i sv. 382, fol. XIII/189 i sv. 400, fol. XIII/34, 100, 115, 150–156, 165.
AS, 3 – AS, MID, prosvetno političko odeljenje (PP), sv. 17, 1909.
AS, 4 – AS, MID, PP, sv. 487, 1911.
AS, 5 – AS, Ministarstvo unutrašnjih dela, Policiskio odeljenje, 1913, 1122, 11670, 15492, 15672, 16211 (o razgraničenju prema Crnoj Gori).
ASANU – Arhiv Srpske akademije nauka i umetnosti, 10120 (O razgraničenju Srbije i Crne Gore).
Cetinjski vjesnik – Cetinje, 1908–1915.
DACG – Državni arhiv Crne Gore, Ministarstvo unutrašnjih dijela, Upravno odjeljenje, 1912, sv. 130, fol. 2831.
Glas Crnogorca – Cetinje, 1873–1944.
Slobodna Misao – Nikšić, 1922–1941.

Burzanović, S. & O. Popović (2016): Vico Mantegazza e il Montenegro. *Acta Histriae*, 24, 3, 511–526.

- Durković-Jakšić, Lj. (2012):** Pljevlja i manastir Sveta Trojica. Beograd, Sveti arhijerejski sinod Srpske pravoslavne crkve.
- Đurišić, M. (1960):** Prvi balkanski rat 1912–1913. Beograd, Istoriski institut Jugoslovenske narodne armije.
- Knežević, V. (1961):** Pleme Šaranci. Beograd, Nikica Vulov Knežević.
- Knežević, N. V. (1971):** Oslobođenje Pljevalja 1912. godine. Pljevlja, autor.
- Medojević, J. (2005):** Stanovništvo i naselja bjelopoljskog kraja. Bijelo Polje, Prirodno-matematički fakultet Univeziteta u Prištini.
- Pavlović, Ž. G. (2012):** Uzroci rata s Turskom, Srpski jug. Podgorica, Društvo srpskih književnika Crne Gore i Hercegovine.
- Pljevlja (2012):** Pljevlja i manastir Sveta Trojica. Beograd. Sveti arhijerejski sinod Srpske pravoslavne crkve.
- Rakočević, N. (1983):** Crna Gora i Austro-Ugarska 1903–1914. Titograd, Istorijski institut SR Crne Gore.
- Rakočević, N. (2012):** Crna Gora u Balkanskom ratu. Podgorica, Srpski jug.
- Ružić, S. J. (1997):** Drobnyački bataljon Sandžačke vojske u Mojkovačkoj operaciji. Zbornik radova. Beograd, Institut za savremenu istoriju Beograd.
- Šalipurović, V. (1969):** Raonička buna, knjiga prva. Sjenica, Zajednica obrazovanja.
- Šalipurović, V. (1970):** Raonička buna. Priboj, Opštinska zajednica obrazovanja.
- Šćepanović, Ž. (1979):** Srednje Polimlje i Potarje. Beograd, Etnografski institut Srpske akademije nauka i umetnosti.
- Šćepanović, Ž. (1986):** Oslobođenje Bijelog Polja 1912. godine i organizacija vlasti. Istorijski zapisi 1–2, 67–93.
- Šćepanović, Ž. (1987):** Pregled prošlosti Bijelog Polja i okoline do 1918. godine. Beograd, Stručna knjiga Beograd.
- Tomović, V. M. (1930):** Ustrojstvo i sastav crnogorske vojske pri stupanju u Prvi balkanski rat 1912. Ratnik, IX, 54–65.
- Varady, G. & I. Laki (2009):** Pljevlja – Novopazarski sandžak. Pljevlja, Beograd, Podgorica, Književni klun Dalma, Novo Beogradsko knjižarno, Grafo Crna Gora.